

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/85

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNLARI VE GAZİANTEP İÇİN SONUÇLAR

Melike E. Bildirici

Bu çalışma "GAZİANTEP SANAYİNDE İHRACAT, FİNANSMAN VE İSTİHDAM SORUNLARI", başlığı ile Prof. Dr. Arslan YİĞİDİM editörlüğünde hazırlanan ve 2009 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Eylül, 2012

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNLARI VE GAZİANTEP İÇİN SONUÇLAR

Prof. Dr. Melike E. BİLDİRİCİ*

ÖZET

Bu makalenin amacı işsizliğin seviyesindeki uzun dönem kaymaları anlamak ve uzun dönem kaymaların diğer ülkelerden niçin daha farklı olduğunu açıklamaktır. İşsizliği belirleyen faktörler incelenip önemli oldukları gösterildikten sonra bu faktörlerdeki son olaylar gösterilip politika sonuçları tartışılacak son olarak da, histeresiz etkisini 31 ülke için test edeceğiz.

Anahtar sözcükler: Birim Kök, Histeresiz, istihdam vergileri, işinin firmaya maliyeti, işsizlik, Kayıtdışı istihdam,

THE PUZZLE OF UNEMPLOYMENT IN TURKEY AND EVIDENCES FOR GAZİANTEP

ABSTRACT

The purpose of this paper is to understand long-term shifts in the level of unemployment in Turkey and to explain why long-term shifts in the level of unemployment is different from other countries. After reviewing the determining unemployment factors and identifying them as the affecting factors, the recent evidences of these factors will be shown and the political results will be discussed. Finally, I will move on the econometric attempts to explain hysteresis effect for 1970-2001 period in 31 countries.

Key Words: Unit Root, Hysteresis, Employment Taxes, Cost of Labour to Firms, Unemployment, Informal Employment

---

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Yıldız/İstanbul, bildiri@yildiz.edu.tr

GİRİŞ

İşsizliğin nedenleri incelendiğinde gelişmiş ve yükselen ülkeler arasında benzerlikler olduğu kadar farklılıklarda göze çarpmaktadır. Yükselen ülkeler kendi içlerinde incelendiğinde ise kısmen daha homojen bir yapı sergileyeceklerdir (Bu yargıda Türkiye'yi dışarıda bırakmak gerekecektir).

Gelişmiş ve yükselen ülkeler arasındaki bu yapısal farklılığın başında emek piyasasının yapısı gelir. ABD ve İngiltere dışarıda bırakılırsa, gelişmiş ülkelerin bir kısmında, özellikle Kıta Avrupa'sında, işgücü arzında görece sabitleme görülmekte ve emek piyasalarının katılığı-esnekliği tartışmaları da bu çerçevede gelişmektedir. Emek piyasasında katılık literatürü, pazarlık düzeni, endeksleme, asgari ücret gibi unsurları içeren ücret, çeşitli sigorta primleri, kıdem tazminatı gibi ücret dışı işgücü maliyetlerinin düzeyi; işsizlik tazminatı koşullarının durumu; işgücü, istihdam, dolayısıyla işsizliğin türdeş olmayışından, diğer bir ifadeyle, eğitim, meslek, yaş, cinsiyet ve benzeri kişisel özellik farklılıklarından kaynaklanan katılık yapısından bahsetmektedir. Emek piyasasının katı olduğu ülkelerde uzun süreli işsizlik yüksektir. Uzun süreli işsizlik (bir yıl ve daha fazla süredir işsiz olanlar), ki yapısal işsizliğin en önemli göstergelerinden biridir. AB'ye kıyasla Türkiye'de oldukça düşüktür. Kriz öncesinde (2001) uzun dönemli işsizlerin toplam işsizlere oranı ~% 20 iken kriz ertesinde % 29'a yükselmiş, daha sonra ise % 25'e gerilemiştir. AB ortalaması ise ~% 60 dır.

Yükselen ülkelerin büyük bir kısmında ise emek piyasalarını katılığında bahsedilmez. Emek piyasaları kısmen daha esnek ve uzun süreli işsizlik oranları daha düşüktür. Bu ülkelerde işsizlik daha çok tarımdan sanayi ve hizmetlere geçişin yarattığı değişimlerin, teknolojinin, konjonktürel dalgalanmaların sonucudur. Türkiye'de de tarımdan sanayi ve hizmetlere geçiş işsizlik yaratmıştır. 1980 öncesi Türkiye'de işsizlik probleminde yukarıda bahsedilen, literatürün klasik kabulleri geçerlidir. Ancak 1980 sonrası Türkiye'ye özgü etmenler diğer ülkelerden farklılıklar yaratmaktadır. 1990 sonrası Türkiye'de işsizlik problemini incelemeyi amaçlayan çalışma, Türkiye'de 1980'lerin sonunda özellikle 1990'larda işsizlik problemini yaratan etmenlerin 1980 öncesinden farklılaştığını kabul etmektedir. Bu farklılaşma, emek literatüründen ve diğer ülkelerden farklılaşmanın da temelindedir.

Farklılaşma dediğimiz noktalar şunlardır:

İşsizliği diğer faktörlerden daha fazla işçinin firmaya maliyeti belirlemektedir. İşçinin firmaya maliyetinin yüksekliği işsizliği arttırmaktadır.

İşsizliği doğuran diğer neden kayıt dışı ve yabancı kaçak istihdamdır. Kayıt dışı istihdamda firmanın kayıt dışı olması durumu en önemli noktadır. Bazı durumlarda ise firma kayıtlı iken çalışanların bir kısmı bazı durumlarda tamamı kayıt dışıdır.

1980 sonrası görünürde işsiz oranında artış vardır. Bu özellikle Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile İstanbul'da yaygındır. Görünürde işsizlikte iş tanımının olmaması veya tanımlayamama önemlidir.

Faaliyet dışı gelirler istihdamın önemli belirleyicisidir. Faaliyet dışı gelirlerin azalması işsizliği arttırmaktadır.

Yukarıda belirtilen etmenler işsizlik doğurma etkisi yanında histeresiz etkisini de güçlendirmektedir. Sayılan etmenler yanında, özellikle işsizlikteki artış veya kayıt dışı istihdamda artış, ailenin gelirini düşürmekte kayıt dışı istihdamı artırmakta, histeresiz etkisini (histeresiz etkisi 2000-01 krizinden sonra daha da belirginleşmiştir) bu yolla da dolaylı olarak güçlendirmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde 1990 sonrası işsizliğin genel görünümü incelenecek, ikinci bölümde ise histeresiz etkisini ortaya çıkaran ve belirginleştiren etmenler tartışılacaktır. Üçüncü bölüm ekonometrik metodolojinin tartışılacağı bölümdür.

1. İşsizliğin Genel Görünümü

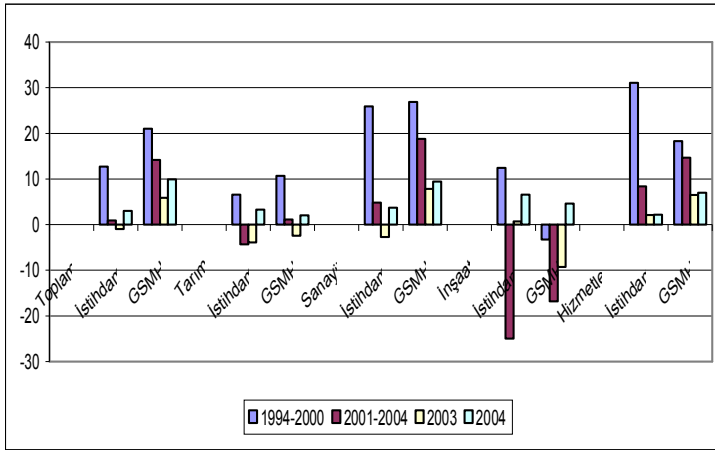
İşsizlik oranı 1988 Ekimde %8,4 iken 1998 Ekim ayında %6,7 oranına gerilemiştir. 1989-2000 döneminde yıllık ortalama istihdam artış hızı %0,3 olmuştur. 2001 krizi ile işsizlik %11 düzeyine yükselmiştir. Aynı yıl işsizlik oranı, tarım kesimi dışarıda bırakıldığında ise %14,5 oranındadır.

İşsizlik oranı 2001 yılında yükseldiği %11 düzeyinden büyümenin hızlanmasına rağmen düşürülememektedir.

Okun yasası büyüme-işsizlik ilişkisinden hareket eder ve %2,2 büyümenin işsizliği %1 azaltacağını belirtir. (Bkz. Parasız ve Bildirici:2002). Şekil 1’de büyüme oranı ve işsizlik oranı arasındaki ilişki görülmektedir. 2000-01 Krizi sonrası, 2002 I. Dönemden - 2007 I. Döneme kadar ortalama büyüme hızı %7,5 iken aynı dönemde ortalama işsizlik oranı (tarım kesimi dışarıda bırakıldığında) %13,8’dir. Nitekim 2007 Ocak ayında işsizlik oranı %11, tarım kesimi dışarıda bırakıldığında %13,7 iken 2006 Ocaktan 2007 Ocağına kadar büyüme hızı ~%6,3 dür.

Şekil 1’de ayrıntılı olarak sektörel büyüme hızları ve istihdam oranları da verilmiştir. 1994-2000 ve 2001-2004 yılları arası istihdamda ve GSMH’da artış oranları (toplam) görülmektedir. Okun yasasının işlemediği açıktır. Okun yasası neden işlememekte veya 2000 yılına kadar istihdamda sağlanan iyileşmeler neden sağlanamamakta ve Histeresiz etkisi neden kırılmamaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek için 1980 sonrasında başlayarak inceleyelim.

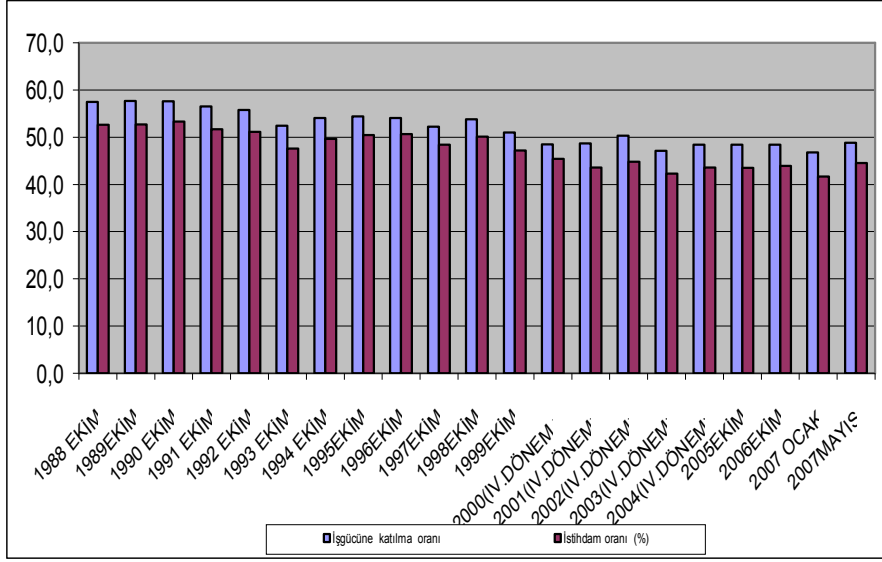
Şekil 1. Büyüme Oranı ve İşsizlik Oranı İlişkisi

Kaynak: www.imf.org/, SIS, HLFS

Bu sorulara cevap vermek için öncelikle işgücüne katılım oranından başlamak gerekir. Nitekim, işgücüne katılım oranı 2007 yılında 2001 yılındaki düzeyinin gerisindedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye’de kurumsal olmayan işgücüne katılma oranı 1988 sonrasında genel olarak azalma eğilimindedir. 1988 yılında %57,5 olan işgücüne katılma oranı 1992 yılında %55,8’e 2000-20001 kriz yıllarında %48,5 ve %48,7’e gerilerken, işgücüne katılma oranı, krizin etkisinin atlatıldığı yıllarda da artış göstermemiştir. 2000-2001 Krizinin etkilerinin nispeten atlatıldığı 2003 yılında işgücüne katılma oranı, Türkiye genelinde %48,3, erkeklerde %70,4 ve kadınlarda %26,6’dır. Oran, kentlerde toplamda %43,8, erkeklerde %68,9 ve kadınlarda %18,5’dir. 2006 Yılı Mart ayına gelindiğinde, tarım sektöründeki daralmanın da etkisiyle, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, geçen yılın aynı dönemine göre 0,6 puanlık bir düşüşle % 46,5 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,6 puanlık bir azalışla % 70,2, kadınlarda 0,6 puanlık bir düşüşle %23,1’dir. Kentlerde işgücüne katılma oranı 0,6 puanlık artışla % 44,9 dur.

Şekil 2. İşgücüne Katılma Oranı ve İstihdam Oranı (Mavi renk İşgücüne Katılma Oranını Bordo renk ise İstihdam Oranını göstermektedir)

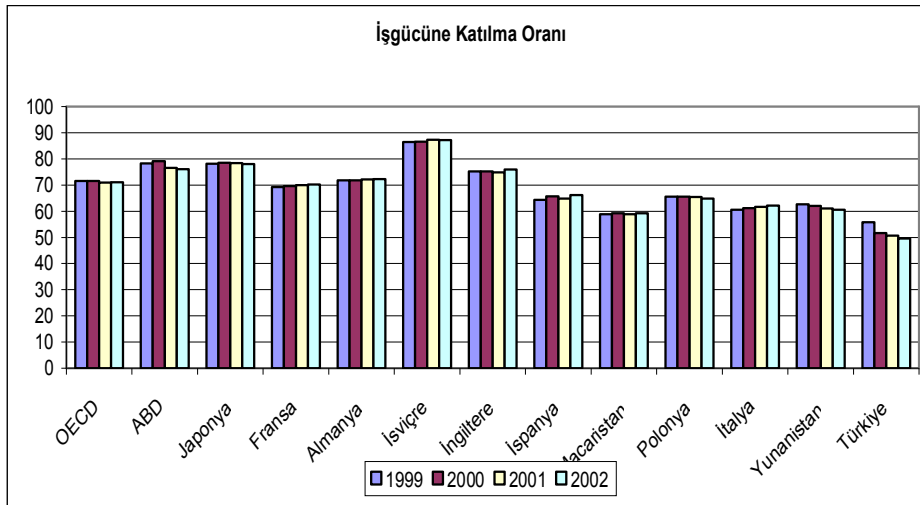

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr

Coğrafi Bölgeler açısından incelediğimizde ise, işgücüne katılma oranı, en yüksek %61,8 ile Karadeniz Bölgesinde, en düşük ise %42 ile İç Anadolu Bölgesinde gerçekleşmiştir. Erkeklerde işgücüne katılma oranı, en yüksek %75,1 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde iken, en düşük %66,6 ile Ege Bölgesindedir. Kadınlarda ise bu oran, en yüksek %50,2 ile Karadeniz Bölgesinde, en düşük %17,9 ile İç Anadolu Bölgesindedir. Gaziantep merkezde erkeklerde işgücüne katılma oranı %74,2 iken kadınlarda %6,7'dir. (TUIK, www.tuik.gov.tr).

İşgücüne katılım oranı OECD ülkeleri içinde en düşük Türkiye'dedir. Şekil 3'de de görüldüğü gibi 1999-2002 yılları arasında işgücüne en düşük katılım oranı Türkiye'dedir. Bu yapının devam ettiğini belirtmeye gerek yoktur.

Şekil 3. İşgücüne Katılım Oranı

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr ve TISK, Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti, Ankara (Çeşitli Yıllar).

Önemli bir diğer gösterge olan atıl işgücünü incelersek, 2002 yılında atıl işgücü oranı Türkiye genelinde %16 iken kentte oran %20,2 dir. (Bu yıl için önemli bir diğer gösterge istihdamın aktif

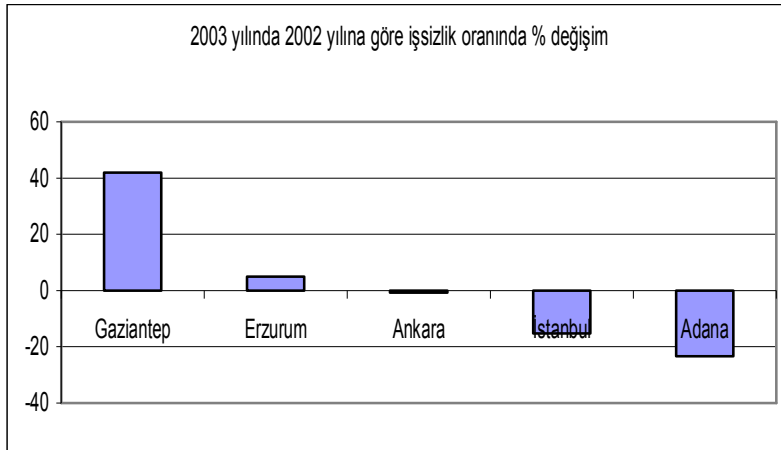
nüfusa oranıdır ki, bu oran Türkiye’de %45 iken AB’de %60 ve ABD’de %75 dir. 2006 Ekim ayında istihdamın aktif nüfusa oranı %48,4 oranına yükselir iken 2007 Ocak ayında %46,8 düzeyindedir.

İşsizlik oranı kalıcılık (Burada kalıcılık histeresiz bağlamında kullanılmıştır. Kalıcılık ve histeresiz bağlamındaki ayırım burada önemli değildir.) sergilerken eksik istihdam oranı gerilemektedir. Eksik istihdam oranı 2007 yılına gelindiğinde 2001 yılındaki %6,1’lik düzeyinden hayli düşük olan %3,4 düzeyine gerilemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, 1988 yılında eksik istihdam oranı %6,6 dir. 1988-2001 arası küçük değişimler yaşansa da (1999 Ekimindeki %10,7’lik düzey dışında) büyük sapmalar yaşanmamıştır. İlginç nokta, 2000-2001 krizi sonrası büyüme oranı artarken işsizlik azalmamakta, Okun yasası işlememektedir. İşsizlik oranı artarken eksik istihdam oranı azalmaktadır. Bu nedenle 2000 sonrası işsizlik oranındaki değişimlerin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

A. 2000-2001 Krizi Sonrasında İşsizliğin Bölgesel Sektörel ve Cinsiyet Yönünden İncelenmesi

2003 yılı verilerine göre en fazla işsizlik oranı % 21,6 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Sanayi sektörünün istihdamı açısından incelediğimizde Gaziantep’te istihdam % 41,9’dur. 2003 yılında 2002 yılına göre sanayi sektöründe işsizlik oranında en çok artış %42 ile Gaziantep’te işsiz sayısında en fazla düşüş ise %23,4 ile Adana’da gerçekleşmiştir (TUIK). Şekil 4’te Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki bazı illerde işsizlik oranındaki değişim görülmektedir. Şekilde İstanbul ve Ankara’daki işsizlik oranlarındaki değişim karşılaştırma amacı ile verilmiştir.

Şekil 4. Bazı İllerdeki İşsizlik Oranında Değişim

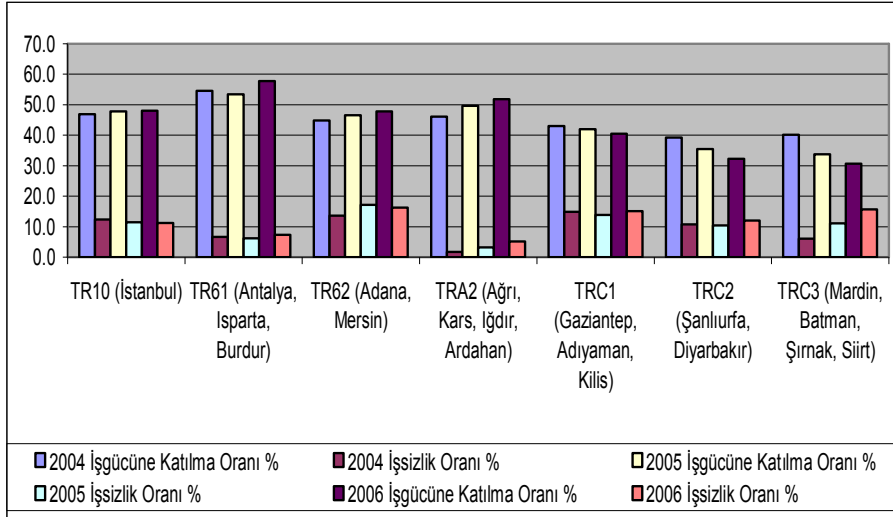

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr

2005 yılında da işsizlik oranının en yüksek olduğu bölgeler Güney ve Doğu Anadolu Bölgeleridir. Tarım dışı işsizlik, Malatya ve çevresinde %27 ile en yüksek orandadır. Bu bölgeyi, Çukurova (Adana-Mersin bölgesi, alt bölge Hatay, K.Maraş ve Osmaniye) bölgesi ~%22 ile takip etmektedir. İç Anadolu bölgesinde işsizlik %17 oranı ile bölgeyi takip etmektedir.

Kentlerde %15 ile en yüksek işsizlik Van havzasındadır. İzmir ve Ankara’da işsizlik ~%15’tir. Gaziantep, son yıllarda (5 yıldır) en çok sanayi ürünleri ihracatı yapan ikinci il olmasına karşın, tarım dışı işsizlik %15’tir. Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt’te işsizlik oranları yüksektir. Doğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde ise Erzurum ve çevresinde kent işsizliği %11 dolaylarında iken, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan bölgesinde (TRA2) işsizlik %3,2’dir. Şekil 5, 2004-2006 yılları arasında işsizlik ve işgücüne katılım oranını vermektedir.

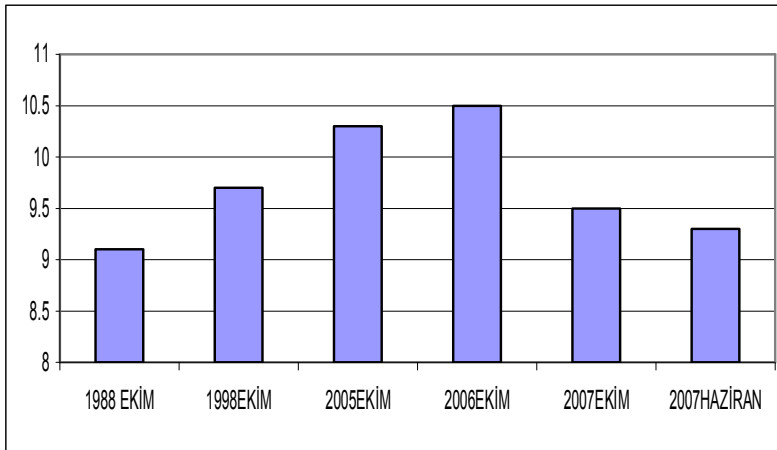
Şekil 5. İşsizliğin ve İşgücüne Katılma Oranının Bölgesel Değişimi

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr.

İşsizliğin yapısına eğitim ve cinsiyet açısından yaklaşırsak; eğitilmiş kesimde işsizlik oranı 1988-2007 yılları arasında %9,3 - %10,5 arasında değişmektedir. (Şekil 6) 2003 yılında Türkiye genelinde eğitilmiş gençlerde işsizlik oranı %27,8 dir. Bu oran kentlerde %29,7, kırsalda ise %22,9'dur. Eğitilmiş gençlerde işsizlik oranının en yüksek olduğu bölge, toplamda %45,2, kentlerde %39,9 ve kırsalda %63,1 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (TUIK 2007 verilerinden alınmıştır).

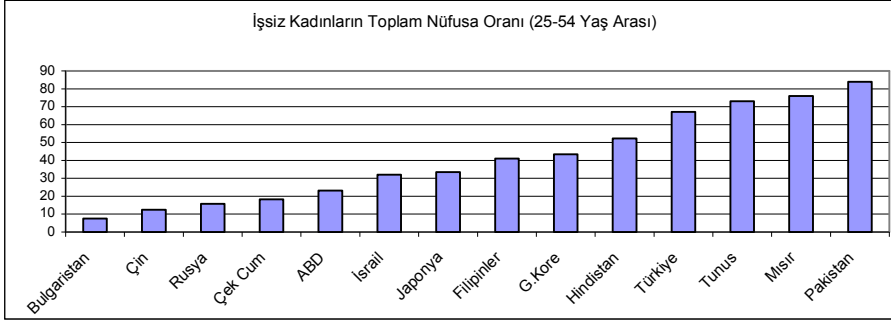
Şekil 6. Yüksek Eğitimli Kesimin İşsizlik Oranı

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr.

İşsizliğin yapısı açısından değinilmesi gereken önemli bir diğer nokta kadın işsizliğidir. Türkiye'de 25-54 yaş grubundaki kadınların %67'si işgücüne katılmamaktadır. Bu oran, İspanya'da %40, Portekiz'de %24, ABD'de %23'tür. İşsizlik oranını bu açıdan da düşünmek gerekmektedir. Şekil 7'de seçilmiş bazı ülkelerde işgücüne katılmayan kadınların toplam nüfusa oranını vermektedir.

Şekil 7. İşgücüne Katılmayan Kadınların Toplam Nüfusa Oranı (25 – 54 Yaş Arası)

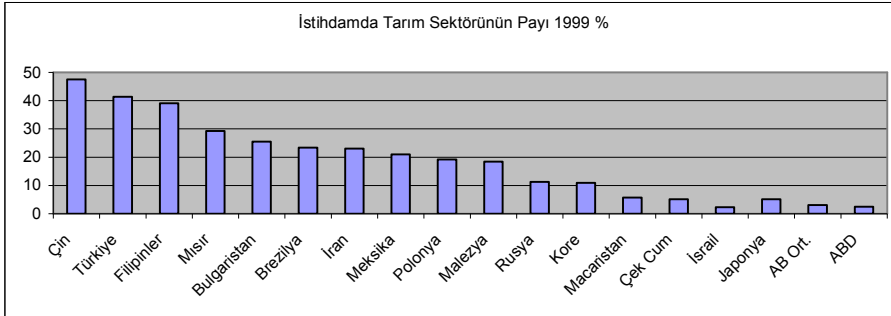

Kaynak: OECD Factbook 2006, OECD Employment Outlook 2006, OECD Labour Force Statistics, 2005, TISK(çeşitli yıllar) kaynaklarından hesaplanılmıştır

1990'lı yıllardan sonra işsizlik oranı açısından değişimler yaşandığını ancak 2000'li yıllara kadar görece düşük işsizlik oranının olduğunu belirttik. 1989-2000 arası işsizlik oranının görece düşük olmasında önemli bir etmen de tarımda istihdamdır. Türkiye tarım kesiminin istihdamdaki ağırlığı yönünden dünya ikincisidir. AB'de toplam istihdamın %3.1'i tarım kesiminde iken, Türkiye'de bu oran %41.4'tür. Şekil 8'de bu durum ayrıntılı olarak görülmektedir.

Türkiye'de tarım sektörünün özelliği belirtilirken değinilmesi gereken bir diğer özellik daha bulunmaktadır ki, o da kayıt dışılıktır. 2006 yılında, 2005 yılına göre tarım sektöründeki kayıt dışılık % 87,7'den % 85,3'e düşerken, tarım dışı sektörde kayıt dışılık oranı % 33,1'den % 33,3'e yükselmiştir.

Şekil 8. İstihdamda Tarım Sektörünün Payı

Kaynak: OECD Factbook 2006, OECD Employment Outlook 2006, OECD Labour Force Statistics, 2005, TISK(çeşitli yıllar) kaynaklarından hesaplanılmıştır

2. Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri ve Kalıcılığı (Histerisiz Etkisi)

Türkiye'de işsizliğin genel görünümü incelendikten sonra bu bölümde işsizliğin kalıcılığının (histerisiz) nedenleri incelenecektir.

A. Histerisiz Etkisi

Türkiye'de işsizliği oluşturan etmenler ki, bu etmenler özellikle 1985 sonrası histerisiz etkisini oluşturan etmenlerdir. Çalışmada işsizliğin nedenlerinin aynı zamanda histerisiz etkisini yarattığı da kabul edilir. "Histerisiz" terimi arkadan gelen anlamında Yunanca bir kelimedir. Cismin üzerinde etkili olan güçler değiştiğinde bir içsel sürtünme varmış gibi o cisimdeki tepkinin gecikmesidir. Bu nedenle miknatıssal atalet olarak isimlendirilmekte ekonomik kalıcılık bağlamında çeşitli konulara uygulanmaktadır. (Eren, Bildirici ve Oktay: 2000)

Histerisiz kavramı iktisatta farklı tanımlara konu olsa da çalışmada, takip edilmiş yollarda bağımlılık anlamında kullanılacaktır. Sistemin denge durumu, dengeye doğru geçiş hareketine ve hareketlerin sürekli etkisine bağlanırken, geçici dışsal değişikliklerin sürekli etkiler yarattığı kabul edilecektir. Şoklar fiyat değişikliğini başlattığında revize edilen fiyatların başlangıç seviyesine dönmesi zordur. Bu nokta da açıklanması gereken bir diğer nokta ise histerisiz ve kalıcılık arasındaki

önemli ilişkidir. Kalıcılık sistemin bir değişmez dengeye doğru yaklaştığı hızı atfederken, histeresiz sistemin yakınlaşmaya doğru konfigürasyon değişimini belirlemektedir.(Bkz. Amable,B., Henry,S., Lordon F., ve Topol R:1991;1995, Clark K.M.:1990; Wolfgang F.: 1987)

Histeresiz'in iktisatta kullanımında Blanchard ve Summer (1986; 1987; 1988), Lindbeck ve Snower (1988a; 1988b; 1988c; 1989), Cromb (1993), Jeager ve Parkinson (1994), Neudorfer, Pichelmann ve Wagner (1990), Layard, Jackman ve Nickell (1991) çalışmaları önemlidir. Blanchard ve Summer (1986) çalışmasıyla bu kavram, emek piyasası teorisinde kullanılırken Lindbeck ve Snower (1989)'un çalışması içerdekiler dışardakiler teorisinin histeresizi kucakladığı çalışma olmuştur. Çalışmamız açısından da önemli olan bu modele göre içerdekiler-dışardakiler yaklaşımı ile ilişkilendirildiğinde histeresizin var olan sonuçlarını destekleyici yeni sonuçlar doğmaktadır. Ekonomide olumsuz bir şok yaşandığında, bazı içerdekiler işlerini kaybedecektir. Daha küçük içerdekiler grubu ise yeni daha düşük istihdam düzeyini korumak için çabalayacaklardır. Firmalar ise, işçiye gereksinim duyduklarında dönüşüm maliyeti artmışsa (yani dışardakiler niteliksizleşmişse) bu durumda işsizleri eğitmek yerine diğer firmalardan işgücü transfer edeceklerdir. Histeresiz modelinde işsizliğin artmasının bir diğer nedeni ise beşeri sermayenin körelmesidir. Ancak Türkiye'de histeresiz etkisinde beşeri sermayenin körelmesi ve içerdekiler-dışardakiler modelinden daha önemli olan etmenler aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği gibi işçinin firmaya maliyeti, kayıtdışı ve faaliyet dışı gelirlerdir.

B. Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri ve/veya Histeresiz Etkisinin Belirleyicileri

Türkiye'de işsizliğin ve histeresizin nedenleri, işçinin firmaya maliyeti, kayıtdışı istihdam ve faaliyet dışı gelir konuları bağlamında incelenecektir.

i. İşçinin Firmaya Maliyeti (Reel Maliyet)

Çalışmada işçinin firmaya maliyeti (kavram Bildirici (2004) de real cost olarak kullanılmıştır.) kavramı, literatürdeki istihdam üzerindeki vergi yükü kavramından farklıdır. İstihdam üzerindeki vergi yükü doğrudan vergilere (gelir vergisi, bordro üzerinden alınan vergileri ve gelecekteki belirli bir hizmetin sağlanmasına dönük olarak ödenmesi nedeniyle farklı özellikleri olsa da, sosyal güvenlik katkı payları) ilişkin yükü içermekte dolaylı vergilerden kaynaklanan yükü ise dikkate almamaktadır. İstihdam üzerindeki yükler açısından önemli olan kıdem tazminatlarından kaynaklanan yükler, istihdam üzerindeki vergiler kapsamında düşünülmemektedir. Oysa hem dolaylı vergiler ve hem de kıdem tazminatları önemlidir.

OECD istihdam maliyetleri çerçevesinde emek maliyeti, işçinin eline geçen tutar, vergi yükü ve vergi makası ölçütlerini kullanmaktadır.¹ İşçinin işverene maliyeti ise bu ödemelerin hepsini kapsamakta ve ilave yükler getirmektedir. Konuyu ayrıntılı şekilde incelemeye başlamadan asgari ücret üzerinden çok basit bir hesaplamayı sunmak konunun önemini daha fazla ortaya koyacaktır. Asgari ücretten hareket edelim:

Asgari ücretin **brüt tutarı** 531 YTL. Asgari ücretliden **vergi ve sigorta primi olarak**, 150.54 YTL kesilince asgari ücretlinin eline **net 380.46 YTL** ücret geçiyor. Asgari ücretli için **işverenin ödediği** primlerin tutarı 114.17 YTL ise asgari ücret nedeniyle **toplam kesinti** (150.54+114.17) 264.71 YTL'dir. Asgari ücretlinin yıllık **kıdem tazminatının** bir aylık ücretine isabet eden kısmı 44.25 YTL ise **Toplam kesinti + aylık kıdem tazminatı yükü** (264.71+ 44.25) 308.96 YTL'dir. Kesintilerin (aylık kıdem tazminatı yükü dahil), net ücrete oranı % 81, kesintilerin (aylık kıdem tazminatı yükü hariç), net ücrete oranı %70 ve kesintilerin brüt ücrete oranı %58'dir.

¹ a) "Emek maliyeti (labour costs) ; işçiye ödenen brüt ücret ve işveren sosyal güvenlik katkı paylarının toplamından oluşmakta varsa işveren tarafından ödenen ve doğrudan sosyal güvenlik sistemine aktarılmayan "bordro vergileri" (payroll taxes) de tutara ilave edilmektedir.

b) "İşçinin eline geçen tutar (net take-home pay); brüt ücretten, gelir vergisi ve işçi sigorta payı düşüldükten ve varsa işçiye yapılan nakit destek ödemeleri eklendikten sonra kalan tutardır.

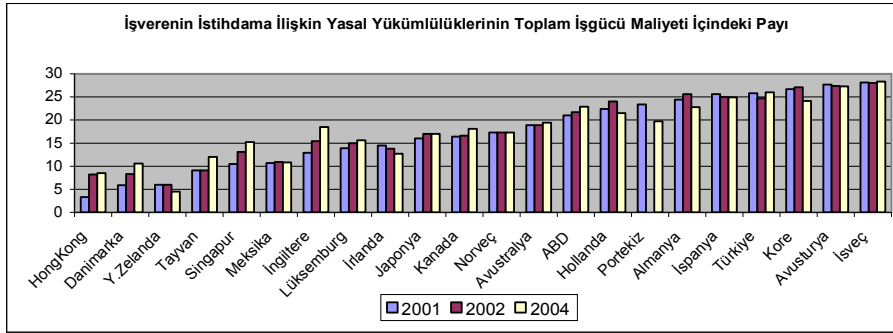
c) "Vergi yükü (tax burden)" kavramı; brüt ücretin yüzdesi olarak, işçi sigorta payı ve gelir vergisi toplamından oluşmaktadır.

d) "Vergi makası (tax wedge)" ise emek maliyetinin yüzdesi olarak, gelir vergisi ve işçi-işveren sosyal sigorta katkı payları ve varsa bordro vergilerinden oluşmaktadır.

Bu örneği burada bırakıp konuyu ayrıntılı şekilde incelemeye devam etmek ve bunun için önce istihdam vergilerinin etkisini ikinci aşamada ise işçinin işverene maliyeti kavramlarını incelemek gerekecektir. Türkiye’de işçinin firmaya maliyeti bağlamında, istihdam vergileri diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de sosyal güvenliğe ilişkin (işsizlik sigortası dahil) yasal işveren yükümlülük oranı -işin niteliğine göre- %22,5 ile %30 arasında değişmektedir. SSK prim yükü, 1999 yılında ortalama net ücretin %23’ü büyüklüğünde iken 2001 yılında %52,4’e ulaşmıştır. (TISK, 2000; 2006) 30 OECD ülkesi içinde, istihdam vergilerinin (işletmelerin işçi adına ödediği gelir vergisi ile işsizlik sigortası dahil, SSK’ya ödediği işçi-işveren primleri) ağırlığı açısından 2000 yılında 3. sırada iken Türkiye 2001 yılında ilk sıraya çıkmıştır. 2004 yılında bu durumunu korumaktadır. (OECD; 2003; 2005b) Şekil 9’da görüldüğü gibi 1980 sonrası hızlı büyüyen Hong Kong, Yeni Zelanda, Singapur ve Tayvan’dan ayrıca ve İngiltere, Japonya, İrlanda, Kanada, ABD, Hollanda, Almanya gibi gelişmiş ülkelere göre yüksektir. Şekil 9’da görülmektedir.

Firmaların istihdama ilişkin yasal yükümlülüklerinin işgücü maliyetindeki payı 2004’te %25,1 iken, 2005’te %26’ya yükselmiştir. Bu yükümlülük oranları dünyada %4,5’e kadar inmektedir. Bu oran Uzak Doğu ülkelerinde ortalama %16,8 (Oran, Kore’nin etkisi ile yükselmektedir. Kore dışarıda bırakılırsa ~%11’e gerilemektedir.), OECD’de %18,7’dir.

Şekil 9. İşverenin İstihdama İlişkin Yükümlülüklerinin Toplam İşgücü Maliyeti İçindeki Payı, 2004 (%) (İşçi adına ödenen vergi ve primler hariç)

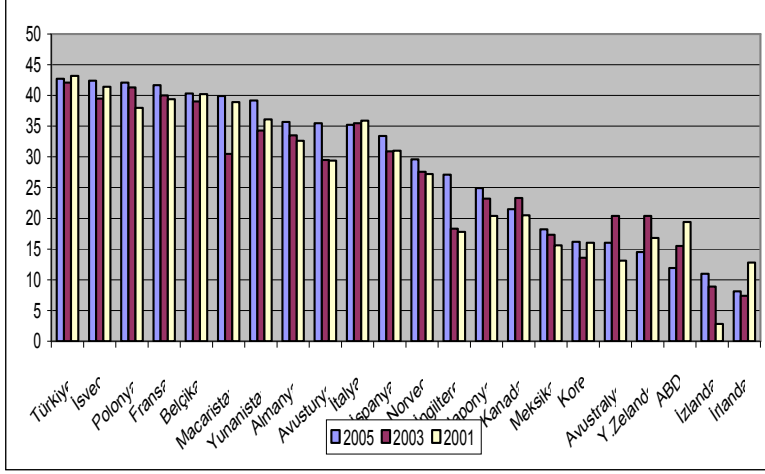
Kaynak:

www.bls.gov, (ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu), OECD (2005) Economic Outlook, OECD 2005b);

Türkiye için TISK çeşitli yıllar

Şekil 10’da 2001-2005 yılları arasında istihdam vergilerinin işveren maliyeti içindeki oranı görülmektedir. Türkiye’de 2000 sonrası istihdam vergilerinin yükseldiği görülmektedir.

Şekil 10. İstihdam Vergilerinin İşgücü Maliyeti İçindeki Oran, (Ücretten alınan vergiler ile işçi ve işveren sosyal güvenlik primleri, toplamının işgücü maliyetine oranı, yüzde - Ailevi vergi destekleri dahil)

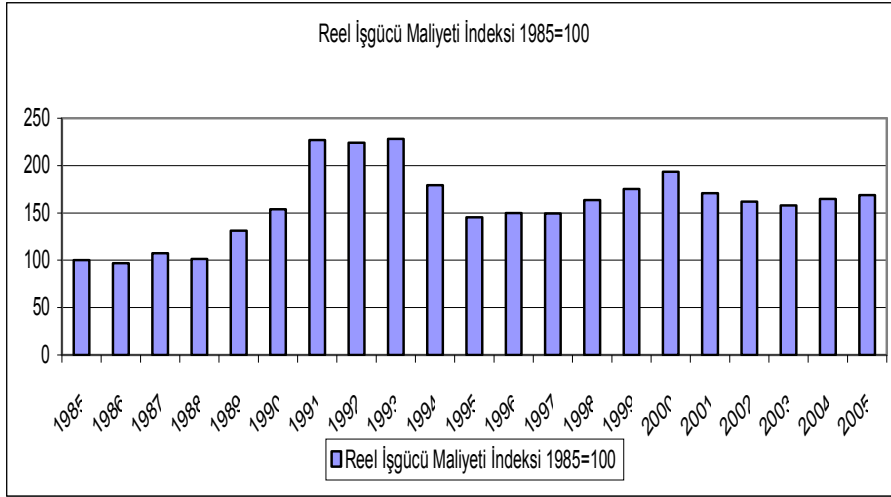
Kaynak: OECD, Taxing Wages, Paris, OECD

Önemli bir diğer oran, reel ücret maliyetidir. 1985-2007 periyodunda incelenecek bu oran, belirttiğimiz 1980 sonrası dönüşümü görmek açısından önemlidir. Anılan dönem içinde Türkiye açısından önemli krizler vardır ki bunlar içinde 1994 krizi ve 2000-2001 krizleri ücret yapısında önemli sapmalara neden olmuştur (Körfez Savaşı krizleri, Asya ve Rusya Krizleri ile Irak Savaşı Krizleri dışarıda bırakılmıştır).

Ücret ödemeleri 1994 krizi öncesi çok yüksek bir artış hızına ulaşmış 1994 krizinde artış hızı düşmüştür. Bunda en önemli faktör 1994 yılında üretimin azalması ve enflasyonun yüksekliğidir. 1986-1992 döneminde imalat sanayii genelinde yıllık ortalama reel artış oranları işçi başına ücrette %14,1, işçi başına üretimde %6,2 ve işçi başına katma değerde %8'dir. 1994 kriz döneminde düşen işgücü maliyeti 1999 yılında tekrar yükselmiştir. 1999 sonrası dönem kriz yıllarıdır. Uygulanan istikrar programları, reel işgücü maliyetini kriz öncesi dönemlere nazaran düşürmüştür. Bu süreçte 1999 yılındaki işgücü maliyetinin %77, net ücretin %85 artışı önemlidir. (Parasız ve Bildirici; 2002, Bildirici;2004)

Şekil 11'de 1985=100 kabul edilerek işgücü maliyeti oluşturulmuştur. 1994 krizi öncesi 1991,1992 ve 1993 yıllarındaki ve 2001 krizi öncesi 1998,1999 ve 2000 yıllarındaki reel işgücü maliyeti artış hızları önemlidir.

Şekil 11. İşgücü Maliyeti İndeksi, 1985=100

Kaynak: www.tuik.gov.tr

1999 ve 2001 krizlerinde işsizlik artmıştır. İşten çıkartılanlar 2001 yılında toplam istihdamın (kayıtdışı istihdam hariç) %56'sı seviyesine ulaşmıştır. İşçinin firmaya maliyeti işte kalma süresini de etkilemektedir. İşe alınanlar göz önüne alınırsa, 1996 yılından itibaren imalat sanayiinde ortalama işte kalma süresi kısadır; yani "turnover" yüksektir. Bunda kriz yıllarında kapanan ve açılan şirketlerin sayısındaki dalgalanmalar etkili olmuşsa da, 2000 ve 2001 yıllarındaki, firmaların işçinin firmaya maliyetini düşürme çabaları önemlidir. Öyle ki bu oranın azalmasının istihdamı arttıracığı da kesindir.

Heckman and Pages (2004) göre ücret dışı emek maliyetlerinde %10 artış istihdam oranını %0,6 ile %4,8 arasında düşürür. Çalışmada dolaylı etkiler göz önüne alınmamıştır. OECD ülkeleri için istihdam ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi araştırmak için yapılan birçok çalışmada elastikiyet -0.11 ile -0.55 arasında bulunmuştur. (IMF; 2006;46) Yine OECD ülkeleri için yapılan bir diğer çalışmada istihdam vergilerindeki 10 puanlık bir indirimin, işsizliği 2,8 puan ve işgücüne katılma oranındaki artış ilave edilince istihdamı 3,7 puan arttıracığı bulunmuştur. (OECD:2005) Nitekim, 1983-2003 döneminde uygulanan indirimler sonucu işsizlik oranlarında, İrlanda'da 5 puan ve İngiltere'de 3 puanlık azalmalar görülmüştür.

ii. İşe Alma ve İşten Çıkarma Maliyeti

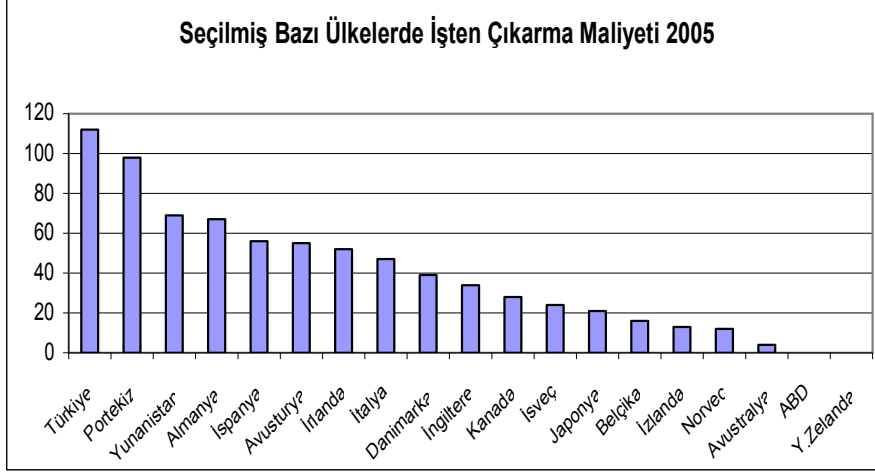
Türkiye'de işverenin ödediği vergiler işe alma ve işten çıkarmayı maliyetli hale getirmektedir. Yeni Keynesyen İktisatçıların özellikle Avrupa kolunun geliştirdiği İçerdekiler-dışarıdakiler teorisi bu bağlamda önemlidir. Teori, heterojen emek piyasası bağlamında farklı sektörler de işsizliğin dağılımını ve nispi ücret yapısını açıklamaktadır. (Eren, Bildirici ve Fırat: 1999) Lindbeck ve Snower'in (1984, 1985, 1986) çalışmaları ile model şekillenmiştir. A. Shaked ve J. Sutton içerdekilerin pazarlık gücünün rasyonel açıklamalarını sağlamışlardır. İçerdeki ve dışarıdaki olmak üzere iki tür işçinin varlığını kabul eden teoride işsizlik içerdekilerin ve dışarıdakilerin emek faaliyeti farklıysa geçerli olacak ve firmalar dışarıdakilerin içerdeki olmasını teşvik etmeyecektir. Bu teorinin çalışma açısından önemi geliştirdiği üç modelden biri olan² işe alma ve işten çıkarma maliyeti modelidir. Bu model, işe alma ve işten çıkarmanın geleneksel maliyetlerinden hareket eder. İşe alma maliyeti, yeni kiralanan işçilerin araştırma, eleme görüşmeleri ve eğitim maliyetlerini içerirken işten çıkarma maliyetlerine, olası maliyetli işten çıkarma uygulamaları ve kıdem maliyetleri dahildir. İşe alma ve işten çıkarma maliyeti modeline göre;

İçerdekiler, bütün işe alma ve işten çıkarma maliyetlerinin sahibi iken yeni girenler, işe alma maliyeti sahibidirler. İçerdekiler işe alma ve işten çıkarma maliyeti nedeni ile güç sahibidirler ve onların bu gücü işsizlik oranının azalmasını engellemektedir.

² Modeller - İşe alma ve işten çıkarma maliyeti modeli, Taciz ve İşbirliği modeli ve Dönüştürme maliyeti modelidir.

Çalışmada ise içerdekilerin gücü değil fakat işe almanın yüksek maliyeti işsizlik oranını belirlemektedir. 20 yıllık kıdem itibariyle söz konusu maliyet Türkiye'de 112 haftalık ücret iken, ABD'de "0"; OECD ülkelerinde ortalama 31 haftalık ücrettir (**Şekil 12**). Türkiye'de işten çıkarma maliyeti, Avrupa ve Orta Asya'yı içeren bölge ortalamasına göre 5 kat daha fazladır. İşten çıkarmanın maliyetinin yüksekliği işsizliğin azalmasını engelleyen etmenlerden biridir.

Şekil 12. Seçilmiş Bazı Ülkelerde İşten Çıkarma Maliyeti (20 yıllık kıdem karşılığında çalışana yapılan ödemede esas alınan hafta sayısını göstermektedir.)

Kaynak: WB (2006)

İşten çıkarmanın yüksek maliyeti nedeni ile Dünya Bankası, kıdem tazminatının bırakılarak işsizlik sigortasına geçilmesini önermiştir. Türkiye, işsizlik sigortası sistemini benimsemiş, iş güvencesini kabul etmiş ancak kıdem tazminatı konusunda uygulama gerçekleştirilmemiştir.

iii. Kayıt dışı ve Enformel İstihdam

İşçinin firmaya maliyetinin yüksekliği işsizliği, kayıt dışı ve enformel istihdamı teşvik etmektedir. Asgari ücret örneğine dönerse; işveren kayıt dışına yöneldiği zaman 380 YTL işçiye ödeyecek ama kayıtlı olduğunda ödenecek tutar (531+114,17+44,25) 689,32 YTL olacaktır. Kayıt dışı istihdam, genellikle kişinin yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmaması olarak tanımlanırken enformel sektör DİE'ye göre; "şirketleşmemiş (ferdi mülkiyet veya adi ortaklık olan), basit usulde vergi veren veya hiç vergi vermeyen ve 10 kişiden az çalışanı olan tarım dışı tüm iktisadi birimlerde çalışanlar"dır. (DİE, www.tuik.gov.tr) Enformel sektör büyük ölçüde kayıtsız işyerlerini içermekle birlikte, kayıtlı, ancak yasal düzenlemelere uygun olmayan, çalışanların kayıtsız ve örgütsüz olduğu işyerlerini de kapsamaktadır. Bu nedenle enformel sektörde yer alan kişiler işsiz görülmektedir. Bu sektörde çalıştığı halde gelir azlığı, çalışma süresinin yetersizliği, işin güvenli olmaması, kendi mesleğinde çalışmak vb. nedenlerle iş arayan kişiler, halihazırda istihdam edildiklerinden "işsiz" olarak değil, "eksik istihdam" olarak değerlendirilmektedirler (TÜSİAD, 2002:98).

1990 sonrası krizlerde kayıt dışı ve/veya enformel istihdamın ani sıçrama (overshooting) yaşadığı ve etkinin özelliğini kriz sonrası sürdürdüğü görülmektedir. Kayıt dışılık küçük firmalar için savunma stratejisi iken çalışanlar için işsizliğin arttığı dönemde işin devamlılığının sağlanması demektir. Tekstil sektöründe Denizli, Adıyaman, Kahramanmaraş, Gaziantep gibi illerde, orta büyüklükteki firmalarda bile kaçak işyerlerine rastlanabilmektedir. Enformel istihdam uygulamalarının bazı çeşitleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

(a) Hizmet akdiyle çalışıp, çalıştığı bildirilmeyen veya eksik bildirilenler. Bunlar aşağıdaki durumlarda ortaya çıkmaktadır:

(i) Bazı işçilerin çalıştığı işyeri kayıtlı ancak işyerinde çalışan işçi sayısının ancak bir bölümü SSK'ya bildirilmektedir. En yaygın uygulamadır.

(ii) Bazı işyerlerinde çalıştığı bildirilen işçilerin sigorta bildirimleri aldıkları ücretin altında, asgari ücret üzerinden yapılmakta veya işçinin çalıştığı süre eksik gösterilmektedir.

(iii)Yabancı kaçak işçiler çalıştırılmaktadır.

(b) Ücret karşılığı çalışanların, yasalardaki boşluklardan yararlanılarak “sahte kendi hesabına çalışma” içinde gösterilmesi; Bilgisayar ve internet sayesinde bazı işlerin evden yapılabilmesi (tele-çalışma), geleneksel eve-iş-verme uygulamasının daha da yaygınlaşmasına yol açmıştır.

(c) Emek ekonomisi literatüründe “ayıştığı çalışma” olarak adlandırılan durumun örneğini oluşturan uygulamalar; Bir işyerinde yasalara uygun bir biçimde ücret karşılığı çalışırken, bir başka işyerinde kaçak ücretli olarak çalışanlar.

Özellikle kriz dönemlerinde, işçinin firmaya maliyetinin artması, kayıt dışı istihdamı bir nevi teşvik etmektedir. İstihdam’daki kayıt dışılığın belki de en önemli göstergesi istihdam üzerinden alınan vergilerin toplam gelirler içerisindeki payının düşüklüğüdür. Vergi yükünün yüksekliğine rağmen, istihdam üzerinden alınan vergilerin toplam gelirler içerisindeki payı düşüktür.

Kayıtdışı istihdamın bir diğer göstergesi eksik istihdam oranındaki değişimdir. Eksik istihdam oranı 1990 yılında % 6.5 iken 1994 krizinden sonra % 8.5 ve 1999’da ise % 9.1 e yükselmiştir.

1989-2006 yılları arasında yıllar itibarıyla dalgalanmalar olsa da toplam istihdamın yarısı kayıt dışıdır ki bunda istihdamın tarım sektöründe yoğunlaşmış olmasının önemli bir rolü vardır. Türkiye’de tarım dışı sektörde istihdam edilenlerin %26,7’si enformel sektörde çalışmaktadır. 2002-2006 döneminde tarım dışı sektörlerde yaratılan istihdamın %47’si eksik istihdamdır (www.tuik.gov.tr). 1989-2000 döneminde yaratılan tarım dışı kadın istihdamının %23’ü enformel istihdam edilirken, 2002-2006 döneminde %50’si enformel sektörde yer almıştır. 1989 yılında tarım dışı ücretlilerin %15,9’u kayıt dışı çalışırken, 2000 yılında bu oran % 14,8’e 2001 krizi ile % 15,6’a çıkarken 2006 yılının sonunda %22,8’e yükselmiştir. (ATO; 2007)

Kayıtdışılık coğrafi bölgelere göre incelendiğinde; en yüksek kayıtlılık oranının %75,3 ile Ege Bölgesi’nde, % 47,7 ile en düşük kayıtlılık oranının ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu görülecektir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç, diğer bölgelerde enformal sektör ile formal sektör arasında çok ciddi farklılıklar bulunmamaktadır. Ege Bölgesi’nde %23 olan enformal sektördeki istihdam oranı, Marmara Bölgesi’nde %23.6, İç Anadolu Bölgesi’nde %25, Doğu Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise sırasıyla %29,9, %31,5 ve %43,6’dır.

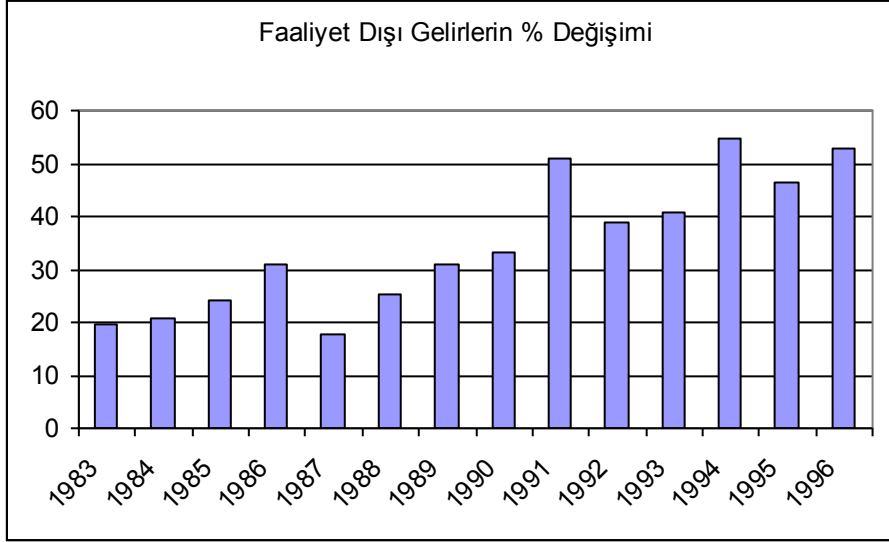
Kayıtdışı istihdamı işçinin firmaya maliyeti yanında vergi oranındaki değişimde beslemektedir. 1985–2001 döneminde vergi yükünün artışı işletmeleri kayıt dışı istihdama yöneltmektedir. 1985–2001 döneminde vergi yükünde değişim %20,4’dür. OECD ülkeleri içinde en yüksek artış gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik primleri gibi parafiskal gelirler dahil, Türk ekonomisinin vergi yükü 2001 yılında %36’ya çıkarak Kanada, Avustralya, ABD, İrlanda ve Japonya’yı geride bırakmış ve vergi yükünün çok yüksek kabul edildiği Almanya ile aynı düzeye gelmiştir. Bu yükün 2002 yılında %37’ye ulaştığı tahmin edilmektedir. 2001’de bir önceki yıla göre vergi yükü 2,4 puan artmıştır. Buna karşılık OECD ülkelerinin çoğunda vergi yükü azalmıştır (OECD, 2002).

Bu oranlara, kayıtdışının yükü dahil edildiğinde, 2002 yılında kayıtlı sektörün **gerçek vergi yükü** milli gelirin %51’ine yaklaşmaktadır. (Türkiye’de bir anonim ya da limited şirketin; stopaj, fon payı ve kâr payı üzerinden ödenen gelir vergisi ile birlikte kurumlar vergisi oranı %65’i bulmaktadır. İngiltere’de ise bu oran %10’dan başlamakta ve 1,5 milyon Pound’u aşan gelirlerde en fazla %30’a; Fransa’da %25 olup, 50 milyon Frank’ı aşan kısımda %30’a; ABD’de 50 bin Dolar’a kadar %15, 75 bin Dolara kadar %25, 18,3 milyon Dolara aşan kısım için %35’e ulaşmaktadır.)

iv. Faaliyet Dışı Gelir

Histeresiz etkisini arttıran önemli bir diğer faktör faaliyet dışı gelirlerdir. Faaliyet dışı gelirler firmanın üretimden değil de diğer araçlardan (repo, faiz, borsa, vb.) kar elde etmesidir. Firmaların, faaliyet dışı gelirlerinin yükseldiği durumlarda üretimden gelirleri azalabilmektedir. Türkiye’de bu durum 1980 sonrası ortaya çıkmıştır. 1995 sonrası özellikle 2000-2001 yıllarında en yüksek değerine ulaşmıştır. 1991, 1994, 1999 ve 2001 krizlerindeki değerler bir veya iki yıl öncesi ile kıyaslandığında hayli yüksektir. Faaliyet dışı gelirlerin yıllar itibarı ile seyri Şekil 13’ de görülmektedir.

Şekil 13. Faaliyet Dışı Gelirlerin Dönem Karı İçindeki Payı, Kaynak: Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu

Kaynak: www.iso.org.tr

500 Büyük firmada faaliyet dışı gelirlerin değişimi 1983-1996 yılları için verilmiştir. 1997 yılından sonra İkinci 500 büyük firma hesaplanmaya başlandığı için 1997-2006 arası ayrı bir tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Birinci ve İkinci 500 Büyük Firmada Faaliyet Dışı Gelirlerin Dönem Karı İçindeki Payı

	Birinci ve İkinci 500 Büyük Firma
1997	61,95
1998	107,7
1999	300,25
2000	107,95
2001	519,25
2002	124,05
2003	91,15
2004	45,95
2005	56,85
2006	36,55

Kaynak: İSO, Birinci ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, Çeşitli Yıllar

Tablo ve Şekil 13'den de görüldüğü gibi 1990 sonrası yaşanan krizlerde kriz yılında elde edilen faaliyet dışı gelirler bir önceki yıla nispetle yüksektir. Krizi takiben faaliyet dışı gelirlerde azalma ve işsizlikte artış yaşanmaktadır. 2000-01 krizinde firmaların faaliyet dışı gelirleri çok yükselmiştir. Krizi takiben faaliyet dışı gelirlerde azalma ve işsizlikte artış yaşanmıştır. Krizin etkisi geçtikten sonra faaliyet dışı gelirler yükseldikçe işsizlik azalmış ancak ilk seviyelerine dönememiştir. Bir tür kalıcılık sergilemektedir. 2000-01 krizleri sonrası ise faaliyet dışı gelirler azalmış işsizlik en yüksek düzeyine çıkmıştır. Faaliyet dışı gelirlerdeki azalma yüksek işsizlik maliyeti ile birleşince histeresiz etkisi yükselmiştir.

3. Ekonometrik Metodoloji ve Ekonometrik Sonuçlar

Histeresiz durağan olmayan işsizlik oranı ile tutarlı olduğu için birim kök testleri bu hipotezi araştıran uygun metodolojik çerçeve sağlar. Histeresiz konusunda yapılan çalışmalar da, hipotezi test etmek için birim kök adapte edilmektedir. İşsizlikte birim kökün bulguları bu serinin öngörülebilir

seviye altında dalgalanmayacağını ima eder. Bütün şoklar, durağan ve doğal orana dönmeye eğilimli olmadan doğal oranı değiştirmektedir.

A. Birim Kök Testi

Histeresizin varlığı özellikle doğal oran çerçevesinde önemli olan süreklilik ile çatışmaz. Doğal oran bağlamında özellikle Monetarist ve Yeni Klasik İktisatçılarca kullanılan süreklilik, denge seviyesine doğru ayarlanma hızının yavaşlığına rağmen işsizliğin geriye döneceğini ima eder. Süreklilik, işsizliğin birim kök sürece yakın olduğu doğal oran hipotezinin özel durumudur.

Histeresiz durağan-olmayan işsizlik oranı ile tutarlı olduğu için birim kök testleri bu hipotezi araştıran uygun metodolojik çerçeve sağlamaktadır. İşsizlikteki birim kök bulguları uygulanan serinin öngörülebilir seviye etrafında dalgalanmayacağını ima etmektedir. Bu çalışmalarda bütün şoklar doğal orana dönmeye eğilimi olmadan bu oranı değiştirmektedirler. Histeresiz geçerli ise, işsizlik birim kök içerir ya da durağan değildir. Eğer işsizlik oranları $I(1)$ ise, yani birim kök içeriyorsa seriyi etkileyen şoklar kalıcı etkiye sahip olacak ve işsizlik denge değerini başka bir seviyeye yükseltecektir. Bu durum da işsizlik oranları eski düzeylerine geri getirilmeye çalışılacaktır. İşsizlik oranları $I(0)$ ise şokun etkisi geçici olacak ve sonuç olarak işsizlik oranları eski değerine geri dönecektir (Gil-Alana, 2002; 465).

Birim kök analizinde kullanılan testlerin en çok kullanılanı olan Dickey ve Fuller (1979) ve ADF, $y_t = \rho y_{t-1} + \varepsilon_t$ şeklinde oluşturulan bir otoregresif modeldir. $\rho=1$ olduğunda y_t serisinin birim kök içerdiğini belirtir. $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$ olduğunda $\Delta y_t = \beta y_{t-1} + \varepsilon_t$ olacaktır. $\rho = (1 + \beta)$ olduğunda $\beta < 0$ ise $\rho < 1$ olacaktır. Test hipotezleri $H_0: \beta=0$ ve $H_1: \beta < 0$ şeklinde kurulmaktadır. Dickey ve Fuller (1979) testi hata terimlerinin white-noise sürece sahip olduğunu varsaymaktadır. Ardışık bağımlılık olması durumunda OLS tahminlerinin sağlıklı olması için ADF testi kullanılmaktadır. ADF testinin denklemini

aşağıdaki şekilde yazılabilir; $\Delta u_t = \gamma u_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t$ Histeresizi göstermek için birim kök testinin

kullanımı yaygındır. Histeresiz testi için geleneksel prosedür Augmented-Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron (PP) testlerini uygulamaktır. Histeresiz üzerine birçok teorik çalışma patika-bağımlı *steady-state* işsizlik oranını histeresiz modeli olarak kullanmıştır (Blanchard ve Summer, 1986 ve 1987; Wolfgang 1990). Nelson ve Plosser (1982) işsizlik oranının, birim kök hipotezinin red edildiği tek zaman serisi olduğunu bulmuştur. Nitekim, Neudorfer, Pichelmann ve Wagner (1990) işsizlikteki histeresiz etkilerini araştırmak için geleneksel birim kök testi kullanan ampirik araştırmalardan biridir. Mitchell (1993) çalışmasında, Perron (1989) birim kök testi kullandı ve birim kök hipotezi için destek sağladı. Jeager ve Parkinson ve Road (1996) ADF testini kullanmışlardır. Road (1996) ADF kullanmışsa da daha ayrıntılı analiz için Kwiatkowsky, Philips, Schmidt ve Shin (KPSS) test önermiştir. Ledesma (2002), Camero vd. (2005) Chang vd (2005), Gustavsson ve Österholm (2006) histeresiz etkisini test etmek için birim kök testini kullanan diğer çalışmalardır.

B. Data ve Amprik Sonuç

i. Data

1970-2002 dönemini kapsayan çalışmada, yıllık veriler kullanılarak, 31 gelişmiş ve yükselen ülke için histeresiz hipotezi test edilmiştir. Geri kalmış ülkeler için ise analiz dönemini kapsayan sürekli veri bulunamadığı için bu ülkeler analiz dışı bırakılmıştır. Veriler dünya bankası ve ILO'dan alınmıştır. Üçer aylık veriler kullanılmak istenmişse de, yükselen ülkelerin bazıları için üçer aylık verilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

ii. Amprik Sonuç

Tablo 2 ADF test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2. Bireysel ADF Sonuçları

ÜLKELER	Level	1.Farklar
Almanya	-1.92	-2.359
Amerika	-1.88	-2.421

Arjantin	-0.013	-0.307
Avustralya	-2.137	-2.409
Avusturya	-1.380	-1.528
Belçika	-1.919	-2.21
Bolivya	-2.254	-1.868
Danimarka	-2.019	-2.177
Filipinler	-1.066	-0.744
Finlandiya	-1.220	-2.421
Hollanda	-1.704	-2.260
Hong-Kong	-1.073	-1.918
G.Afrika	-1.727	-2.658*
İngiltere	-1.620	-2.048
İspanya	-1.736	-2.197
İsrail	-1.092	-1.600
İtalya	-1.615	-1.749
İzlanda	-0.903	-1.760
ÜLKELER	Level	1.Farklar
Jamaika	-1.363	-0.691
Kanada	-1.893	-2.388
Kore	-2.589	-2.963*
Lüksemburg	-1.577	-1.692
Malta	-1.891	-2.240
Nikaragua	-1.363	-1.543
Norveç	-1.345	-1.746
Portekiz	-2.003	-2.640
Şili	-1.930	-2.001
Singapur	-3.116*	-3.097*
Tayland	-2.468	-2.017
Uruguay	-2.757	-3.857*
Venezüela	-1.281	-2.004
Türkiye(1)	-1.30	-4.80
Türkiye(2)	-0.67	-3.007*(%10)

Türkiye(1),1970-2007 yılı verileri için histeresiz sonuçlarını verirken, Türkiye(2) 1987-2007 verileri için histeresiz sonuçlarıdır.

Bireysel birim kök sonuçları Avrupa ve ABD için histeresiz testi yapan çalışmaların sonuçlarına yakın sonuçlar bulmuştur. Gil-Alana (2001; 2002), 1968-1998 yılları için ABD ve Avrupa da, 1966-2002 yılları için ise Kanada da histeresizi ARFIMA kullanarak araştırmışlar ve Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere için histeresiz etkisinin varlığını, ABD için ise histeresiz etkisinin geçerli olmadığını bulmuşlardır. Smyth ve Easaw (2001), ABD ekonomisi için 1948-1998 dönemini için işsizlik oranlarının zirve noktalarını dikkate alan ratchet modelinde histeresiz etkisini bulmuşlardır. Ledesma (2002), 1985-1999 döneminde ABD de 51 eyalet ve 12 Avrupa Birliği ülkesini kapsayan Im, Pesaran ve Shin'in panel birim kök testini (IPSHIN) kullandığı çalışmasında Avrupa ülkeleri için histeresizin ABD için doğal işsizlik oranını varlığının geçerli olduğunu bulmuştur. Stockhammer (2004), 1960-1990 dönemi için Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve ABD için SUR (seemingly unrelated regression method) yöntemle NAIRU'nun varlığının zayıf olduğunu bulmuşlardır. Camero vd. (2005), ise Avrupa Birliğine yeni katılan ülkeler için 1998-2003 yılları arasında aylık veriler kullandığı çalışmasında birim kök testi uygulayarak doğal oran hipotezine karşı histeresiz etkisini test etmiştir. Birçok ülke için işsizlik oranlarında histeresiz etkisinin varlığını bulamamışlardır. Chang vd (2005), 1961-1999 dönemi için 10 Avrupa ülkesini kapsayan çalışmasında Panel SURADF (seemingly unrelated regressions augmented Dickey-Fuller) yöntemini kullandığı çalışmasında Belçika ve Hollanda ülkeleri dışında histeresiz etkisini bulmuştur. Mikhail v.d.(2006), Bayesyen ARFIMA modelini kullandıkları çalışmasında 1976-1998 dönemi için Kanada ekonomisinde histeresiz etkisini test etmişler ve kısa ve orta dönemde histeresiz etkisinin varlığını uzun dönemde ise bu etkinin ortadan

kalktığını bulmuşlardır. Gustavsson ve Österholm (2006), Avustralya, Finlandiya, Kanada, İsveç ve ABD ekonomisi için birim kök testine dayanan çalışmasında zayıf bir histeresiz etkisi bulmuştur.

Yapılan çalışmalar ve çalışma Avrupa'da histeresiz etkisinin varlığını belirtir ki, Avrupa emek piyasalarının katılımı, Yeni Keynesyen İktisatçıların emek piyasasında rijitlik ve yapışkanlık teorilerini doğrulayan olgularla açıklanabilir. Bu noktada, histeresizi açıklayan en önemli etmenlerdir.

Ancak çalışmada, Amerika emek piyasalarındaki esneklik düşüncesi gerçekleşmemiştir. Birçok çalışma Amerika'da histeresizin varlığını doğrulayamamış iken bu çalışmada histeresiz yaklaşımı Amerika içinde doğrulanmıştır. Bu sonuç çok şaşırtıcı çünkü ABD'de 1980'lerde ve 90'ların başlarında ~% 5.5-6 düzeylerinde bulunan doğal işsizlik oranı %4.5-5 düzeyine gerilemiştir. Cari işsizlik düzeyi doğal işsizlik oranının altındadır. Histeresiz sonucu belki 2006 ya kadar uzatılabilse idi sonuçlar farklı olabilecektir. Bunu da rahatlıkla söyleyebiliyoruz çünkü 1970 yılında ABD'nin işsizlik oranı %2,3 olan AB'nin ve Japonya'nın işsizlik oranının yaklaşık iki katına eşitti. ABD'deki işsizlik oranı 1970'deki seviyeleri korurken AB'deki işsizlik oranı ABD'nin işsizlik oranının iki katından fazladır. AB'deki işsizliğin yaklaşık yarısına sebep olan uzun dönem işsizlik, toplam iş gücünün % 5.3'üne yaklaşarak ABD ve Japonya'daki düzeylerin çok yukarısına yükselmiştir. Yine ABD'deki % 11 olan geç işsizlik oranıyla karşılaştırıldığında, AB'deki %20 genç işsiz oranı çok yüksektir.

Singapur ve Tayland histeresiz hipotezinin varlığını reddederken, Güney Afrika ve Kore %10 da histeresiz hipotezini reddetmektedir.

SONUÇ

İşsizliğin temel nedenlerinden biri işçinin firmaya maliyetinin yüksekliğidir. İstihdamın arttırılması için hükümet politikalarının bu bağlamda belirlenmesi gerekir. her şeyden önce, İşçinin işverene maliyetinin düşürülmesi gerekir. Bu bağlamda, SSK işveren prim oranı düşürülebilir, SSK primine esas kazancın alt sınırı, asgari ücreti aşmayabilir. Yine "İstihdam Bazlı" Teşvik Sistemi getirilebilir. 2002 yılında uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelerekte ilave istihdamın teşvikine ilişkin 4325 sayılı Kanuni hükümleri ile 2002 yılında devlet 18 Trilyon TL tutarında vergi ve primden vazgeçmiş; ancak sonuçta 36 Trilyon liralık vergi ve prim gelirini kazanmış; istihdam 72 bin kişilik artış göstermiştir.

KAYNAKÇA

Amable, B., Henry, J., Lordon, F., Topol, R. (1991), "'Strong' hysteresis: an application to foreign trade", *OFCE Working Paper 91-03*, OFCE, Paris

----- (1995). Hysteresis Revisited: A Methodological Approach, Cross, R. (ed) (1995). *The Natural Rate of Unemployment*. New York, Cambridge University Press.

ATO (2007), *ATO Raporu*, www.ato.org.tr

Bildirici M., (2004), "Real Cost of Employment an Turkish Labour Market: A Panel Cointegration Tests Approach", *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, (1-2)

Blanchard, O.J., Summers, L. H., (1986), "Hysteresis and the European Unemployment Problem" *NBER Macroeconomics Annual*, (1),

----- (1987), "Hysteresis in Unemployment," , *European Economic Review*, 31,

-----, (1988), "Beyond the Natural Rate Hypothesis", *The American Economic Review*, (78- 2),

- , (1996) Hysteresis and the European Unemployment Problem Fischer, S. (ed) **NBER Macroeconomic Annual**. Cambridge, MIT Press.
- Blanchard, O., Katz, L. F. 1997. What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment. **Journal of Economic Perspectives**, Vol 11 (1)
- Camero M., vd., (2005), "Unemployment Dynamic and NAIRU estimates for CEECs: A Univariate Approach", <http://www.ub.edu/>
- Chang T., Lee KC, Nieh CC, Wei CC , (2005), " An empirical note on testing hysteresis in unemployment for ten European countries: panel SURADF", **Applied Economics Letters**, 12
- Clark K.M. (1990), "Labor Force Participation: Timing and Persistence", İç. Summers L.H., **Understanding Unemployment**, MIT Press,
- Cromb, R. (1993), "A survey of recent econometric work on the NAIRU", **Journal of Economic Studies**, Vol. 20 No.1
- Cross R., (1990), "Unemployment, Hysteresis and the Natural Rate Hypothesis", Reviewed: J.Luis Guasch, **Journal of Economic Literature**, (28)
- , (1995). Is the Natural Rate Hypothesis Consistent with Hysteresis in Cross, R. (ed) (1995). **The Natural Rate of Unemployment**, New York, Cambridge University Press.
- Dickey, D., Fuller, W. (1979), "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root", **Journal of the American Statistical Association** (74)
- Eren E. Bildirici M , Fırat U., (2000), **Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışları**, ISO Yayınları, İstanbul
- Gil-Alana L.A., (2001), The Persistence of Unemployment in the USA and Europe in terms of fractionally ARIMA models, **Applied Economics**,
- A., (2002), "Modelling the Persistence of Unemployment in Canada", **International Review of Applied Economics**.
- Gustavsson, M., Österholm, P., (2006), "Does Unemployment Hysteresis Equal Employment Hysteresis?," **Working Paper Series** 15, Uppsala University, Department of Economics
- , (2006), "Hysteresis and non-Linearities in Unemployment Rates", **Applied Economics Letters**
- Heckman J., C. Pages. (2004), "Law and Employment: Lessons from Latin America and the Caribbean. An Introduction." J. Heckman and C. Pages, (eds), **In Law and Employment: Lessons from Latin America and the Caribbean**, Chicago: University of Chicago Press.
- ISO, (1985-2006 yılları arasındaki yayınlar) Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul**
- Jeager A., Parkinson, M. ,(1994), "Some evidence on hysteresis in unemployment rates", **European Economic Review**, 38(2)
- Karaca Y., Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Vergi Yükü: Mevcut Durumun Analizi ve Bazı Alternatifler, http://paribus.tr.googlepages.com/y_karaca_doc, 2/10/2007
- Koç Y., (1999), "Yabancı Kaçak İşçilikle Mücadele", www.turkis.org.tr.
- , (1999), "Türkiye’de Yabancı Kaçak İşçilik", www.turkis.org.tr
- Kwiatkowski D., Phillips PCB, Schmidt P., Shin Y. , (1992), Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root , **Journal of Econometrics**,
- Layard, R. , Nickell S. , Jackman (1991), **Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market**, Oxford University Pres
- Lindbeck,A., Snower,D.J. (1985)"Explanations of Unemployment", **Oxford Review of Economic Policy**,

- , (1986), "Wage Setting , Unemployment, and Insider-Outsider Relations", **American Economic Review**, (76-2)
- , (1988a), "Cooperation, Harasment, and Involuntary Unemployment: An Insider-Outsider Approach", **American Economic Review**
- , (1988b), "Long-Term Unemployment and Macroeconomic Policy", **American Economic Review**, (78)
- , (1988c), The Inside-Outsider Theory of Employment and Unemployment, MIT Press,
- , (1989a), "Macroeconomic Policy and Insider Power," **American Economic Review**,. 79(2)
- , (1989b), "Demand- and Supply-Side Policies and Unemployment: Policy Implications of the Insider-Outsider Approach," **CEPR Discussion Papers** 329, C.E.P.R. Discussion Papers
- , (1990), "Demand- and Supply-Side Policies and Unemployment: Policy Implications of the Insider-Outsider Approach," **Scandinavian Journal of Economics**, 92(2)
- Mikhail O. Eberwein C.J. Handa J., (2003), "The Measurement of Persistence and Hysteresis in Aggregate Unemployment, www.bus.ucf/wp/content/archives/03-36Mikhail.pdf
- Mikhail O, Eberdin C.J., Handa J., (2006), "Estimating Persistence in Canadian Unemployment: Evidence From A Bayesian Arfima", *Applied Economics*,
- MOLSS. 2003a. 2003 Activity Report of the Labor Inspection.
- 2003b. 2002 Activity Report of the Labor Inspection.
- Nelson C.R., Plosser C.I., (1982), "Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence and Implications", **Journal of Monetary Economics**
- Neudorfer, P. Pichelmann K. , Wagner M. (1990), Hysteresis, Nairu and long term unemployment in Austria, *Emprical Economics*, 15(2)
- OECD(2002). <http://www1.oecd.org/publications/e-book/0102071E.PDF>
- OECD (1999), **Employment Outlook**. Paris: OECD.
- (2000) **Economic Survey: Spain**. Paris: OECD.
- (2003) **Taxing Wages, 2002/2003**. Paris: OECD.
- (2004) **Employment Outlook**. Paris: OECD.
- 2004(a), *OECD Employment Outlook*, Paris: OECD.
- 2004(b), **Türkiye Ülke İnceleme Raporu**, Paris: OECD.
- 2005(a), OECD Jobs Strategy: Lessons from a Decade's Experience-Main Report, Paris: OECD.
- 2005(b), *Taxing Wages*, Paris: OECD.
- (2005c) **Employment Outlook**. Paris: OECD.
- (2005d) **Taxing Wages, 2003/2004**. Paris: OECD
- Roed Knut, (1999), "A Note On The Macroeconomic Modelling of Unemployment Hysteresis", *Applied Economics Letters*, (6),
- Smyth, D.J., Easaw J.Z.,(2001), "Unemployment hysteresis and the NAIRU: a ratchet model", *Applied Economic Letters*.
- Solow, R.J.,(1985), "Insiders and Outsiders in Wage Determination" , **Scandinavian Journal of Economics**, 87,
- Stockhammer, Engelbert, (2004) Explaining European Unemployment: Testing the NAIRU Hypothesis and a Keynesian Approach, *International Review of Applied Economics*, www.bls.gov

www.imf.org

www.oecd.org

TUIK, www.tuik.gov.tr

TISK, (2001) *Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti*, Ankara

-----, (2006) *Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti*, Ankara

TÜSİAD, (2004), Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, İstanbul

Wolfgang F. (1987), Hysteresis, Persistence and the NAIRU. A Theoretical and Empirical Analysis for the Federal Republic of Germany, Layard R. und L. Calmfors (eds.), *The Fight Against Unemployment*, Cambridge,

World Bank, (2005), *Turkey: Labor Market Study*, PRMU

World Bank, (2006), *Doing Business in 2006*,